

Várnagy Mária

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A női irodalom és a feminista irodalomkritika Magyarországon

Hangok és visszhangok

Az alábbi tanulmány az elmúlt tíz évre visszamenően a női irodalom helyzetének tükrében mutatja be a különböző médiatermékek alapján a női irodalom létét tagadó és támadó elméleti-közéleti vitacikkek fajtáit, valamint a gender szempontú tudományos kutatások létjogosultságát tagadó publicisztikák érvelésének problémáit. Jelen tanulmány keretei között a következő kérdésekre keresem a választ: 1) Milyen fogalmi és műfaji dichotómia uralkodik a mai gender-központú irodalmi diszkurzusban? 2) Milyen volt az elmúlt tíz év beszédmódja, hol vannak a hangsúlyok, mi váltotta ki a legnagyobb vitákat? 3) Kik és hogyan hallatták a hangjukat?

A női írók a közelmúlt irodalmi életében való megjelenése, szerepvállalása és a női szempontúságuk előtérbe helyezése illetve felvállalása áll a tanulmány első részének fókuszpontjában. A második rész az elmúlt évek azon irodalmi jelenségét vizsgálja, miszerint különféle sajtótermékekben és irodalmi kritikai lapokban cinikus, mondhatni megkülönböztetett fogadtatása van a női irodalomnak, sőt a feminista irodalomkritika relevanciáját hol gúnyosan, hol lekezelően vitatják. A diszkurzus szükségességét tagadó írások legtöbbször manipulatív kommunikációs stratégiák segítségével teszik nevetség tárgyává a női irodalmat, feminista illetve gender érzékeny irodalomszemléletet, mintsem megalapozott érveléssel. Ennek a stratégiának motivációi több tényezőből tevődnek össze, melyeket a tanulmány részleteiben tárgyal és rámutat arra, hogy a jelenség eredője a társadalmi sztereotípiákra valamint a női irodalom marginális, úgymond normától eltérőként bemutatott és a köztudatban tartott státuszára vezethető vissza.

Főképp nőként

Hadd kezdjem ezt a tanulmányt egy rövid, személyes visszatekintéssel. Azt gondolom, amennyire egyedi az élmény, annyira általános is, ezért talán nem is olyan haszontalan erről vélekedni. A feminista irodalomkritika egyik fontos problémája, jöllehet még nem tudtam róla, hogy így hívják azt, amit kutatni fogok – óvoda kiscsoportjában tűnt fel először. A Kiskondás meséjét adtuk elő, és nagyon bosszantott, hogy a királylány szerepe borzasztó unalmas, többi lányszereplő pedig gonosz vagy buta udvarhölgy. Nekem mégis az unalmas udvarhölgy szerepét kellett könnyesen eljátszanom – *ad absurdum* – anyák napján.

E dolgozat témája, hogy a fent említett, sorsfordító, 1992-es délután óta mi nem, vagy épp mi maradt változatlan a női irodalomban, ami lassan leküzdeni látszik kényelmetlen szerepkonstrukcióit. Például az, hogy a *Királylányok Könyve* Zalán Tibortól már a második kiadását éli. A női identitásnarratíva (Yuval-Davis 2002, 58) napjainkban újraértelmeződik, felülvizsgálja önmagát és a gyökereit keresi. A magyar női szempontú kulturális diskurzust próbálom tetten érni, hiszen nem vitás: ami történik és megnyilvánul írásban és szóban, az a tett, a szövegtest tette és a mögötte lévő egyéni narratívák tettei.

Hiába *barthes*-i halott szerző, hiába a *derridai* neutrális szöveg, vagy *Lejeunne* önéletírói paktuma: bármennyire is irodalomelméleti anakronizmus, Magyarországon az irodalom egy része a női szempontú irodalmat, a női írásmódot, a női hangot és önmagát deklaráló szerzőnőt még csak most fedezi fel. Itt a második évezred első évtizedének feminista szempontú magyar irodalmi krónikáját kísérem meg bemutatni. Egy hiányleltárt, melyben anomáliákra mutatok rá, övön aluli(nak szánt) publicisztikai ütések mutatnak be. Teszem mindezt úgy, hogy én is önkényesen emelek ki szerzőket, kritikákat annak érdekében, hogy az elmúlt tíz év hazai nőirodalmát lendületes, vitákkal és konfliktusokkal teli fejlődéstörténetének egy lehetséges, és a vállalkozás természetéből fakadóan vázlatos keresztmetszetét prezentálhassam. Nem áltatok senkit az objektív tudományosság látszatával, hiszen önmagában vizsgálható gender központú irodalomszemlélet sosem volt, így magam is inkább megmaradok a dinamikus feltárás módszerénél és keresem a választ a következő kérdésekre: 1) Milyen fogalmi és műfaji dichotómia uralkodik a mai gender-központú irodalmi diszkurzusban? 2) Milyen volt az elmúlt tíz év beszédmódja, hol vannak a hangsúlyok, mi váltotta ki a legnagyobb vitákat? 3) Kik és hogyan hallatták a hangjukat?

Női írás, férfi írás, genderséges izé

A fogalmak pluralitása miatt a következő megállapítás elengedhetetlen: nem minden nőtől származó irodalom női irodalom, de minden női irodalom magában hordoz egyfajta női szemléletet, ami felismerve és tudatosítva feminista olvasatokban a feminista irodalomkritikai újraolvasást eredményez, a nemzeti irodalmakat kulturális kontextusba helyezi, ezáltal a gender központú irodalom társtudományok segítségével együtt lesz értelmezhető, ha elfogadjuk azt a *butleri* alaptételt, miszerint a nem társadalmi konstrukció.

Íme, az imént emlegetett fogalmi pluralításra néhány példa: *női írás*, *női szempontú irodalom*, *női író*, *író nő*, a *nőként való írás*. Feminista írás, feminin írás (mint társadalmi konstrukció) illetve nőtől származó írás (Sélei 2007, 63). Olyan, mintha a forró kását kerülgetné mindegyik megfogalmazás (tehát messzemenőig pc), a feminizmus a magyar irodalmi közbeszéd számára olyan, mint J. K. Rowling Tudodkije. Titkolni kell, mint az utóbb említett szerzőnő megjelenése után saját nemét. Titkolni kell, hiszen egy „csajos” könyvet jó, ha elolvas egy magyar *pasit*, ez a koncepciója a Borsának:

[H]a egy álmos este véletlenül a csajunk nachtkasztlijára téved a kezünk, és onnan nyúlunk le egy könyvet, ne siessünk visszatenni azt. Lapozzunk át – stílszerűen – mindenféle *genderséges* ízén, író/író/író problémáikán, és olvassunk. (2010)

A fent említett fogalmak számos tanulmányban tűnnek fel. Feminista teoretikusok komoly erőfeszítéseinek ellenére sincs azonban közös megegyezés a fogalmak használatát illetően. A női szerzőség koncepciója azonban rengeteg kérdést vet fel. A női kultúra mint kollektív tapasztalat létrehoz női szövegeket. Mégis talán a legégetőbb kérdés, hogyan teremthető meg a nőként való írás pozíciója? A női szöveghagyományok felfedezése illetve a hagyomány megteremtése legalább olyan fontos kritikai aktus, mint a női írók szubjektumképzése: közös bennük, hogy mindkettő elcsúszó képződmény, kulturális konstrukció (Sélei 2007, 101).

Sajátos helyzet a magyar női szempontú irodalomé – a legtöbb tanulmányban ugyanis így utalnak a női olvasatra, ill. írásmódra, kikerülve, maguknak kikérve – kása és macska esete – a feminista jelzőt. A nagy elődök, a nyugat-európai irodalmak feminista elméleteihez mérhetné magát a magyar női szempontú irodalomértelmezés, így a megkésetttség nyomozó érzése (Vö. Gács 2002, 196) – akár a rossz lelkiismeret – arra sarkallja a teoretikusokat, hogy hozzák be lemaradásukat. Ez olyan abszurd faggatása a magyar irodalomnak, mintha azt kérnénk számon egy fiatal lánytól, hogy meséljen úgy, mint a dédanyja, akit ugyan csak családi anekdotákból ismer.

A teoretikusoknál azonban ismertebbek a sztereotípiákra építő szerepjátékok, Sárbogárdi Jolán repetitív-romantikus írásmódja vagy Weöres Sándor *Psychéje*, Ignotus Emmája egy irányba mutatnak: a női szerzők biografikusabbak, közelebbi kapcsolatban vannak a szóbeliséggel. A női írás rákérdez önmagára, nőiségére, míg a férfi írás nem mutogat magára, hiszen akkor saját férfiasságát szükségképpen megkérdőjelezné (Menyhért 2000, 46; Séllei 2007, 72). Ezért pont a nemváltás aktusa bizonyosság arra, hogy van női irodalom (Dede 2007).

Nők az irodalmi kánonban

Van női irodalom, csak éppen alig kanonizált, ezért olyan, mint az okos lány trükkje: van is meg nincs is. Mert a magyar irodalom sajátossága, hogy szerkesztői elvét a patriarchális ízlésvilág hatja át. Értékítéssel élve: az irodalom általában patriarchális, de a magyar az különösen. Ugyanis a (magyar) nő – Menyhért Anna tanulmányának szavait kölcsönvéve – „Amit csinál, annak nincs kalandértéke – nem megörökíthető – vagyis: nem kanonizálendő” (2000, 7). Ez történelmi tény, mint az is, hogy a női szerepekre társadalmi hatások és történelmi események hatottak. Férfiak írása, ízlése, mint Gyulai Pál, Herczeghy Mór vagy Madách székfoglalója lesöpörte, alsó polcra tette a női irodalmat. És ezt a szép magyar hagyományt ma is sokan és lelkesen űzik, akadémiai és véleményvezéri minőségben is.

Mi is a kánon? „Értékkel és előfeltevéssel terhelt előítélet” (Séllei 2007, 72), aminek átalakítására a női írók kánonba való beleírása egy lehetséges eljárás, bár emancipatorikus törekvés, aminek nem sok haszna van, míg a majdnem száz százalékos férfikvóta az érvényes szám a fejekben. Ezen kívül az ellenkánon kialakítása is egy lehetséges stratégia, eredménye azonban vitatható, hiszen ahogy azt Séllei Nóra is megállapítja (uo.), a női irodalom nem valami ellenében, hanem valamihez képest tudja definiálni önmagát.

A feminista irodalomkritika egyik fontos célja a meglévő művek újraolvasása, az irodalomtörténet egyfajta korrekciója. Sok a tennivaló még, csak hogy néhányat említsek: a Szabó Magda életmű még nem foglalta el a kánonban méltó helyét, Galgóczi Erzsébet regényét hiába fordították le tizenhárom nyelvre, ma már/még kevesen ismerik. Az írónővel feledésben kénytelen szolidaritást vállaló kolléganők akadnak bőven: Földes Jolánt, Szenes Piroska, Erdős Reneé, Lesznai Anna (és még sorolhatnám nagyon hosszan) nevei többség számára ismeretlenül csengenek. A feminista irodalomkritikának is akad még bőven elszámolnivalója a magyar irodalomtörténet kánonjával, feladata lenne az elfelejtett, nagyszerű női szerzők kiadása. De bizakodásra van okunk, hiszen a *Nő, tükör, írás* (ld.

Varga-Zsávolya 2009) c. tanulmánykötet nem az első sikerült vállalkozás. Szót érdemelnek még a női történelmi regények is, mint Rakovszky Zsuzsa regényei, melyek rámutatnak és ráébresztenek a nemi szerepek társadalomba ágyazottságára.

Irodalmi tankönyvek és a mai irodalomtörténetek szemléletével, sokszor magával a megújított, megújulni mégsem képes tananyaggal van a probléma. Az *Írószövetség* 2008-as, a hazai Maszák-féle irodalomtörténetről folyó tanácskozása, amelynek során nem hogy nő nem szólalt fel, de a női irodalom integrációja is csak egy mondat erejéig merült fel – „...azon morfondírozhatunk, hogy a külföldön is nem lebecsülendő befogadóra találó Szabó Magda vagy a szűkebb pátriánkban nem kevés olvasót magának mondható Jókai Anna miért maradt ki a regénytörténeti körképből?” (Olasz 2008). Előtte azonban leszögezi, hogy a regényolvasó jóért és rosszért is lelkesedik.

Ez a mentalitás érhető tetten a legtöbb antológiában is. Az *Íróportrék* II. kötetében csak Szabó Magda az egyedüli nő 18 szerző közül. A válogatási elv ennek a számnak tükrében kacagtató: „a kortárs magyar irodalom hihetetlenül sokszínű és változatos világát szeretnénk az olvasó elé helyezni” (Thimár 2008, fűlszöveg). A *303 regény, amit el kell olvasnod, mielőtt meghalsz* szerzői között 19 nő (ld. Tarján 2009). A *Kortárs Irodalmi Olvasókönyv* (ld. Menyhért 2005) aránya pedig 41:6 a férfiszerzők javára, hogy csak néhány elszomorító példát említek a sok közül.

Hiányosságok vannak az elméleti írások és primer irodalom fordításai terén is. Alapművekre, mint például Germain Greer *A kasztrált nőjére* 30 évet kellett várni (Forrai 2003). Ha pedig egy író megküzdött a hazai piaccal, ismert és elismert lett, a nemzetközi könyvpiacra még mindig nagyon nehéz betörnie, hiszen nők angolra való - nem - fordítása még az angol könyvkiadóknak is feltűnt. Tanúskodik erről a *Guardian* egyik szerzője, akinek cinikus véleménye szerint három ok magyarázhatja a jelenséget: Edmund Gordon első tippje (2008), hogy az anyaországok kiadóállalatai maguk is szexisták, esetleg felmerülhet, hogy nincsenek olyan jó női írók, vagy egyszerűen a „világ fordítói és kiadói szerint az író csak megkínzott láncdohányos férfi” (Jánossy 2006). Olybá tűnik a fent leírtak alapján, mintha a szerkesztői irányelveket nem hatná át az európai uniós közösségi jogi direktívák 8. pontja, miszerint a „nők közéleti szerepének növelése fontos célkitűzés.”

Magasirodalom, ponyvairodalom

Egy hely azonban mindig szabad a női íróknak az irodalmi arcképcsarnokban: a ponyva rózsaszín szekciójában. Milyen a női írás és a

női téma? Illendő és szerelmes, borítóján csókolóznak. Legalábbis az irodalmi paternalizmus ide számúzi a női irodalmat. A kérdés, hogy érdemes-e azonosítani a női irodalmat a ponyvairodalommal, melynek népszerű műfaja a szingli irodalom, kell-e éles határral elkülöníteni, alsó polcra tenni, hiszen a románc nem egyszerű szerelmi történet, hanem annak a magyarázata, hogy mit jelent a nők számára a patriarchátus (Bajner 2007, 89).

Ezek a nőiséggel kapcsolatos érték-előítéletek szilárdan rögzültek. Nira Yuval Davis politika-antropológiai művének tanulsága szerint azért, mert a nőknek „[...] kell ezt a reprezentációs terhet hordozni, minthogy őket tekintik a közösség identitása és becsülete szimbolikus hordozóinak, mind személyes, mind közösségi szinten” (2002, 60). Egy dolog tehát biztos elmondható a ponyva kapcsán: „(...)a magas irodalomvá válás kritériumai eleve hordoztak (és hordoznak) egy nemi szubtextust” – állapítja meg Horváth Györgyi (2004a, 617) – a kor, hely és olvasók elvárás horizontjáról.

Ezzel szemben sokan húzogatják a kanti közhelypisztoly egyszerű ravaszát: „Az irodalomnak nincsen neme, van jó és rossz irodalom”. Ez a sokszor hangoztatott gondolatmenet „(...) a nemi identitás kérdését az esztétikai érték abszolutizálása nevében veti el, mint érvényes értelmezési keretet.” (ld. Németh 2009, 73). A másik banalitás is egy kérdés, ami szerint női írók kapcsán a nagy rejtély az, hogy van-e egyáltalán női irodalom. Az aggályokra a témában megjelent publikációk igyekeznek megfelelni, de reménytelen és felesleges harc ez, ráadásul az állandó legitimációs kényszer sok teremtő energiát elvon a szerzőktől. A Bretter György Irodalmi Kör egykori elnökének, Pethő Lóránd költőnek véleményét is rengetegen osztják, miszerint: „... helyénvaló a kategorizálás, hiszen a nők nyilvánvalóan másképp írnak.” (Varga 2008) – azaz másképp, mint a férfiak, vagyis a férfi irodalomhoz képest *valahogyan*. De hogyan definiálják a női írók saját írói szerepüket nemi identitásuk mentén? A következőkben erre hozok példákat.

Nők, magukról

Meghökkenítő az a bizonytalanság és pesszimizmus, ami az írónők nyilatkozatait jellemzi. Két táborra oszthatók a kortárs írónők: vannak, akik felvállalják, hangoztatják és képviselik a feminista irodalomszemléletüket, azonban számos író és költőnő van, aki ugyan feminista szellemben, női hősöket szólaltat meg tipikusan női problémákról, mégis elutasít bármilyen címkét, legtöbbször azzal az indokkal, hogy az irodalomnak nincs neme. Az elhallgatás retorikája (vö. Zsadányi 2002) ez és a félelemé, a nevetségessé válástól való félelemé.

Szécsi Noémi ekképp nyilatkozik a *Magyar Demokratának*: „Nem tudom, hogy a női irodalom mindenáron való megteremtése miért lehet jó a

feministáknak. Számomra hátránnyal jár, hiszen nőíróként kirekesztve érzem magam a >nagy hagyományból<” (Farkas 2010). Drozdik Orsolya *Sétáló agyak* című könyvének „Vallomások” című fejezetében azonban keresné a helyét a ”nagy hagyományban”: „Nehéz rátalálni a férfiak által lefektetett képzőművészeti örökségben a saját, a nő-művész speciális élményeinek hangjára” (1998, 242).

Rakovszky Zsuzsa egy *ÉS*-nek adott interjúban tovább árnyalja a képet: „[B]ár erről korábban mást gondoltam – mostanában kezdem úgy érezni, mintha csakugyan lennének olyan speciális női traumák és félelmek, amelyekről igazában nem tudunk semmit vagy csak nagyon keveset” (Károly 2002) – érdekes ez a nyilatkozat, hiszen Rakovszky regényeiben és verseiben ezekről a női traumákról ír.

A sorban egy további, a fentiekhez képest meglepő példa: A Szépírók Társasága által megrendezett *Rózsaszín szemüveg* beszélgetés-sorozatban védekező pozícióból, mintegy apologikusan, meggyőzendő kérdez rá a *Nyitott Műhely* a kritikai beszélgetés beharangozójában:

Tényleg giccses locsi-fecsi a női irodalom? Okoskodó nők és kékharisnyák írnak? Lektűr? Lányregény? Konyhatündérek csapongó ömlengése? Lesbikusok félrebeszélése? Unatkozó, macsó szeretőre vágyakozó, házasságtörő feleségek csupán terápiás hasznót hajtó, magánjellegű irományai? (Nyitott Műhely 2009)

– szól a provokatívnak szánt, ám rögtön a szkeptikusok retorikai eszközével operáló hírverés.

Végül Kiss Noémi egy nőirodalmi konferencia-meghívás kapcsán pedig a női irodalomkritikusi kutatói pozícióról írt sorai: „Változást akarok, nem panaszt tenni. Ugyanakkor nem szeretnék kísérleti nő lenni, aki azért pályázhat pénzre, mert nőnek született, utazhat, aztán fogja be száját” (Kiss 2009).

A fenti álláspontokat figyelembe véve nem érdektelen az a problémakör, amiben a női írók, vitafórumok látják írói öndefiniálásuk nehézségeit.

Feminista irodalomkritika

Nehézséget jelent a női írók pozícionálása amiatt is, mert a nyugati feminista irodalomkritika szellemi áramlatai lassan és késve érkeznek hazánkba, mint ahogy ezt Török Sophie 1932-ben a *Nyugat* 24-ik számában egykoron már kifejtette, és sajnos azóta sem megy valami jól a felzárkózás, mind a tanszékek, mind a tudományos művek tekintetében. Ezt Bozzi Vera *Az*

elsikkasztott feminizmus c. interjúkötetében szereplő – meglehetősen szűk látókörű és cinikus – feministának titulált vélemény példázza leginkább a *Sétáló agyak* c. irodalomkritikai írások válogatásáról:

Mintha ezek a tanulmányok semmi másért nem készültek volna, csak azért, hogy bizonyítsák: a feminizmus is tudomány. Kellőképpen bonyolult és zagyva nyelvet kell használni és akkor talán a nagyhatalmú professzor urak is kaphatók arra, hogy komolyan vegyék a nőket. (Bozzi - Czene 2006, 147)

És még csak nem is kaphatók erre, ahogyan azt Séllei Nóra 2007-es hiánypótló munkájának, a *Mért féltünk a farkastól* c. tanulmánykötet fejezetindító története is bizonyítja. A disszertációja előtt álló irodalomtudóst professzora ekképpen méltatta: „Az ilyen vita semmit sem von le a munka alaposágából, még akkor sem, ha sokkal jobban szeretem és becsülöm a nőket annál, hogy a feminizmussal szemben megértő tudjak lenni” (113).

A hazai fogadtatást egyrészt a feminista szó negatív konnotációjának tudhatjuk be, hiszen a feminista mindig valamilyen, még hozzá valamilyen rossz, a szocializmus alatt „kékharisnya”, aztán a kilencvenes években elvakult és „zsíros hajú lesbikus”, manapság pedig „radikális, karrierista és persze szingli”. Az ideológia és a társadalmi vonatkozású törekvések miatt is ellenérzést vált ki a feminizmus, hiszen politikai, szocio-kulturális vetülete miatt nem marad meg pusztán eszmefuttatásnak: változtatni akar (ld. Kádár 2003).

A magyar témában megjelent tanulmányok beszédmódjában már-már állandósult motívum az apológia és az önlegitimáció. Égető kérdések tehát, hogy milyen előzményei vannak a hazai női irodalomnak, van-e lehetőség azt újrateheríteni, hogy akar-e és tud vajon sajátos, hazai ízű gender szempontú irodalomértelmezés hazánkban fejlődni a nyugati elméletekkel párbeszédben?

A Séllei Nóra által szerkesztett *A feminizmus találkozása a (poszt)modernnel* c. kötetét vizsgáló és méltató egyik egyébként alapos, a *Jelenkorban* megjelent cikk ekképpen kezdődik: „A Séllei Nóra szerkesztette kötetnek, mint minden valószínűtlen találkozásnak megvan a maga bája” (Sári 2007, 964). A következő mondat például felettébb furcsán hatna, épp ezért nem találok még hasonlóval: *Kulcsár Szabó Ernő professzor medialitásról szóló publikációja, mint minden interdiszciplináris tudományos munka, sármos dinamikájú.*

Azonban javult a helyzet az előző évtizedhez képest, sőt, 2007-hez képest is, amikor Séllei Nóra, a magyar feminista irodalom helyzetének átfogó bemutatásában rámutat, hogy a szerzők nem reflektálnak egymásra, a magyar hagyományra, egymás kritikájára. Az elmúlt években több ilyen szöveggel is találkoztam, melyek tudományos igényességgel értelmezik a

regényeket, hivatkozzák egymást (ld. Horváth 2004b, 345-358). Ezen kívül már talán nem teljesen fehér holló jelenség, hogy egy-két férfiszerező is értő kritikusként ír női regényekről, feminista irodalomkritikáról az irodalmi- és közéleti lapok hasábjain.¹

Tollcsaták és elszólások: a modortalanság retorikája

Új írások kapcsán a régi beszédmód sajátosan sztereotip kellemetlen és dohos íze érződik:

A nőiség azon kérdésre, hogy a nő magasabb tudományok és művészetek kiművelésére és azoknak képviselésére van –e hivatva – mint azt a női emancipatio lovagai erősen állítják: mi Isten és ember előtt az idők tapasztalása és a legékesebben szóló tények után habozás nélkül nemmel felelünk.

- vélekedett Herczeghy Mór *A nő* c. írásában (1883, 121). A másság, az idegenség Simmel (1923, 509-512) által is elemzett hatása szerepeket konstruál és az ellenállás, a valamivel való szembehelyezkedés felszabadító, öndefinícióra gyakorolt hatása tulajdonképpen konstruktívabb, mint amiről a későbbiekben idézett kritikák írói valaha is álmodtak.

Itt van rögtön az elmúlt évtized legizgalmasabb *ÉS* ridikül-polémiája, ami Németh Gábor kritikájának modora robbantott ki. Bán Zsófia neveltségessé teszi azt a dölyfös megalapozatlan értékítéletet, amit felelősség nélkülűnek nevez (2003). Az *ÉS* hasábjain végre megjelent egy szemléletmód, ami a józan ítélőképesség fölényével rámutat arra, hogy a szállóigévé váló „kiborult ridikül” helyett a betelt pohár tartalmát kellene kiborítani.

Másik nagy publicisztikai vihart az *Artizánok* antológiájának első része, az *Éjszakai állatkert* 2005-ös megjelenése, valamint a második rész, a *Szomjas oázis* kiadása váltotta ki. A megjelenés nem pusztán irodalmi, hanem politikai esemény is volt egyben. Csak néhány az értetlenkedések közül: Trencsényi Zoltán a *Népszabadság* szerzője alól mintha kihúzták volna a szőnyegét: “Mi ez a nagy-nagy kitárulkozás? Mi ez a furcsa karakánság, férfiak nyomába eredés? Kell-e egyáltalán a nőknek a férfiak nyomába eredniük, van-e a férfiaknak olyan nyomuk, amelyben a kecses női láb nem lötyög?” (2005).

¹ Lásd például Sári B. László [...] Urfi Péter: „Szemellenző nélkül - Rózsaszín szemüveg. A "férfias" Nemes Nagy Ágnes”, *Magyar Narancs* 21:14 (2009. ápr. 2.); Németh Zoltán: „Íráslehetőségek, nőknek”, *Irodalmi Szemle* 52:3 (2009. március), 73-81. o; Kálmán C. György: „Női test, férfi teszt”, *Élet és Irodalom* 51:50 (2007. dec. 14).

A média formálja a közvéleményt, a közvélemény termeli ki a média jeles képviselőit, akik pár wikipediás szócikk elolvasása után, esetleg egy-két vélemény mentén rögtön szakértökké válnak. Persze áldásos tevékenység is lehetne az övék, hogy egyszerűen és közérthetően összefoglalják az infotainment kívánalmainak megfelelően a tudományos fejleményeket, de ez a stílus túlsúlyban sajnos csak a női illetve feminista oldalakra jellemző. Elképesztő, mennyire előítéletekkel terheltek azok a szövegek, melyek meg akarnak mutatni valamit, amitől maguk is félnek: az Ismeretlent.

Ilyen írás például Balogh Endre a *terasz.hu*-ra írt cikke, aminek megírása előtt a jeles szerző minden kétséget kizáróan nem Elizabeth Groszt olvasgatott. Egy tévébeszélgetést kommentál Balogh Endre, melyben Karafiáth Orsolyát, Szabó T. Annát, Erdős Virágot kérdezte Menyhért Anna a női íráság problémaköréről. Balogh cikkében leírtak szerint ekképp trenírozta magát a befogadói horizontjának végtelenné szélesítésére: „Rákerestem, kik vesznek részt a beszélgetésben, ki a moderátor. A kérdés ugye az, hogy mi a feladat. Ez kíváncsivá tesz: hogyan fogalmazható meg a feminista pszichoproblem?” Vagy az előző bornírt publicisztika mellé például hozhatnám az *index.hu* Rácz Zsuzsával folytatott, olcsó poénnal induló interjújának nyitókérdését: „Ugye nem gondolja, hogy ön Eszterházy Péter?” (Valuska 2009).

Az *index.hu* egy további írásában a könyvajánlónak szánt publicisztika *Az éjszakai állatkert* és a mögötte lévő szemléletet Thüringer Barbara olyan lezserül értelmezte, mint az az értő olvasó, aki anélkül olvassa el egy telefon használati utasítását, hogy tudná, mi az a telefon. Az említett szerző erős felütése a leadben így hangzik: „Szó sem lehet róla, hogy belekerüljek abba a vitába, hogy létezik-e női irodalom, női szexualitás, női agy, hatodik érzék és a többi meddő kékharisnyás, túsarkos pinaverés” (Thüringer 2005). Az utolsó szó egyben a cikk címe is, így ha irodalomkritikai babérokra nem is, de sok-sok kattintásra azért még számot tarthat ez, és az erre hajazó írások.

A változás szele

Mіндеzek ellenére mégis pozitív fejleménynek számít a megváltozott beszédmód, a témák sokfélesége. A Bókay-féle 2007-es egyetemi irodalomtudományi tankönyv már pár oldalt szentel a feminista irodalomtudomány témájának. Irodalmi művek, e művek párbeszéde, tudományos munkák, a bölcsészkarokon egyre több női irodalomkritika témájú szakdolgozat, kulturális magazinok kolumnái és internetes oldalak, mint az *interalia*, *hírnok-enciklopedia*, *tüsarok*, *waldorf* és *stadtler*, *nokert.hu*,

ica, a szomjas oázis facebook-profilja hozzáférhetővé, modern kontextusba és virtuális térbe helyezve teszik diszkurzívvá a női irodalom kérdését.

Mindezek a fejlemények egy szerteágazó, kultúrakritikai irányultságot vetítenek előre, az olvasóval folytatnak párbeszédet, rámutatva, hogy az olvasás egy birtoklási folyamat, mely saját életünk tükrözve lép párbeszédre velünk. A kilencvenes évek magyar irodalmában bevett szokás a politikai és a szociális tényezők kizárása (vö. Horváth 2003, 345). Ez a gyakorlat megkérdőjeleződni látszik, a kérdés az, hogy a kritika és az irodalmi jelen mennyire tudja és akarja önmagára alkalmazni a gender elméleteknek egyik alapkövetelményét. Kiss Noémi a *Magyar Narancs* hasábjain is ezt a kritikai és irodalmi életben való megújulást sürgetné: „Ez a feminista dolog, mondjuk ki, nem ér semmit az egyetemek férfitanszékeinek, férfivezetésének és a lapok, folyóiratok férfiszekesztősegeinek támogatása (feminizálódása) nélkül” (2008).

Felhasznált irodalom

- Bajner Mária. 2007. *Egymás nemében*. Budapest: Gondolat.
- Bán Zsófia. 2003. „A modor mint generátor.” *Élet és irodalom*. 47:30. 2010. okt. 20. <<http://www.es.hu/index.php?view=doc;5080>>
- Borsa. 2010. „5 női könyv – férfiaknak.” *Borsa.hu*. 2010. okt. 20. <<http://borsa.hu/noi-konyvek-20100303>>
- Bozzi Vera, Czene Gábor 2006. *Elsikkasztott feminizmus*. Budapest: Osiris.
- Dede Franciska. 2007. „Férfiak szoknyában.” In: Fábri Anna, Várkonyi Gábor, szerk. *A nők világa: Művelődés- és társadalomtudományi írások*. Budapest: Argumentum, 285-311.
- Drozdik Orsolya, szerk. 1998. *Sétáló agyak. Kortárs feminista diskurzus*. Budapest: Kijárat Kiadó.
- Farkas Anita. 2010. „Irodalmi nemek.” *Magyar Demokrata* 2010:7. 2011. márc. 11. <http://www.demokrata.hu/ujsagcikk/irodalmi_nemek/>
- Forrai Éva. 2003. 03. 13. “Szeressük egymást, vagy tökön rúglak. Germanie Greer: A kasztrált nő.” *Tusarok.org*. 2010. okt. 20. <<http://www.tusarok.org/rovatok/cikk.php?id=25>>
- Gács Anna. 2002. *Miért nem elég nekünk a könyv*. Budapest: Kijárat.
- Gordon, Edmund. 2008. 03. 10. „Megkínzott romantikus láncdohányosok előnyben! Miért nem fordítanak nőket az angol könyvpiacon?” *Liter@.Az irodalmi portal*. 2010. okt. 20. <

<http://www.litera.hu/hirek/megkinzott-romantikus-lancdohanyosok-elonyben>>

Herczeghy Mór. 1883. *A nő*. Budapest: Franklin Társulat.

Horváth Györgyi. 2003. „A női irodalom fogalmáról. Megjegyzések, javaslatok három pontban.” *Eső* 6:4, 113-115.

Horváth Györgyi. 2004a. „A női irodalom fogalma Magyarországon. A történeti megértés szerepe a magyar nőirodalmi kutatásokban.” In: Jankovics József – Nyerges Judit, szerk. *Hatalom és kultúra II.*, 614-624.

Horváth Györgyi. 2004b. „Miért elég és miért nem? – Feminista irodalomtudomány Magyarországon (recenzió Gács Anna: *Miért nem elég nekünk a könyv?* c. könyvéről)”. *BUKSZ* 2004/4. 345-358.

Jánossy Lajos. 2006. 06.09. „Külföldön az az író létezik, akinek van fordítója. Beszélgetés Karádi Évával a VisitCarD című kiadványról. *Liter@. A női irodalmi portál*. 2010. okt. 20. <<http://www.litera.hu/hirek/%E2%80%9Ekulfoldon-az-az-iro-letezik-akinek-van-forditoja%E2%80%9D>>

Kádár Judit. 2003. „Miért nincs, ha van? A kortárs nyugati irodalomkritika hatása Magyarországon” *Beszélő* 15:9. 2010. okt. 20. <<http://beszelo.c3.hu/03/11/15kadar.htm>>

Károly Csaba. 2002. „Rakovszky Zsuzsával beszélget Károlyi Csaba.” *Élet és Irodalom*, XLVI:51. 2011. márc. 13. <<http://www.es.hu/index.php?view=doc;385>>

Kiss Noémi. 2008. „Ez az én feminizmusom.” *Magyar Narancs* 20:4. 2010. okt. 20. <<http://www.manacs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=15812>>

Kiss Noémi. 2009. „A feminizmus után.” *Beszélő* 14:2. 2011. márc. 13. <<http://beszelo.c3.hu/cikkek/feminizmus-utan>>

Menyhért Anna. 2000. „Kaland és kánon. Feminizmus és irodalom.” *Alföld* 51:10, 46-53.

Menyhért Anna – Kiss Noémi – Parragh Szabolcs – Vaderna Gábor szerk. 2005. *Kortárs Irodalmi Olvasókönyv*. Budapest: Balassi Bálint Intézet.

Németh Zoltán. 2009. „Íráslehetőségek, nőknek.” In: *Irodalmi szemle* 52:3, 73-81.

Nyitott Műhely. 2009. „Rózsaszín szemüveg – kritikái beszélgetés a női írás hagyományairól. Kiss Noémi, Menyhért Anna és Radics Viktória

- sorozata.” *Nyitott Műhely* - Irodalmi sorozat rovat. <<http://www.nyitottmuhely.hu/node/94>>
- Olasz Sándor. 2008. „Regénytörténeti dilemmák.” In: A Magyar Írószövetség és a Magyar Művészeti Akadémia szervezte tanácskozás, *Irodalom a történelemben – irodalomtörténet*. Helyszín: Budapest, a Magyar Írószövetség Klubja, 2008. június 9.
- Sári B. László. 2007. „A neheze. A feminizmus találkozása a (poszt)modernnel.” *Jelenkor* 50:9. 964-968.
- Sélei Nóra. 2007. *Mért félünk a farkastól? Feminista irodalomszemlélet itt és most*. Debrecen: Kossuth Kiadó.
- Simmel, Georg. 1923. „Exkurs über den Fremden.” In: *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig: Duncker u. Humblot, xx-yy.
- Tarján Tamás. 2009. *303 regény, amit el kell olvasnod, mielőtt megbalsz*. Budapest: Gabo Kiadó.
- Thimár Attila, szerk. 2008.. *Íróportrék II*. Budapest: Szépirodalmi figyelő Kiadása.
- Thüringer Barbara. 2005. dec. 2. „Pinaverés.” *Index.hu*. 2010. okt. 20. <<http://index.hu/kultur/klassz/eakrit1130/>>
- Trencsényi Zoltán. 2005. október 29. „Sarolta szivarral.” *NépszabadságOnline*. 2010. okt. 20. <<http://www.nol.hu/archivum/archiv-382461>>
- Valuska László. 2009. nov. 17. „Terézanyu nem én vagyok.” *Index.hu*. 2010. okt. 20. <http://index.hu/kultur/klassz/2009/11/17/racz_zsuzsa/>
- Varga Melinda. 2008. 10. 03. „Nemes irodalom: női alkotók.” In: *Új magyar szó*. 2011. márc. 13. <<http://maszol.ro/szinkep/78691>>
- Varga Virág – Zsávolya Zoltán, szerk. 2009. *Nő, tükrök, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Budapest: Ráció Kiadó.
- Yuval-Davis, Nira. 2002. *Nem és nemzet*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Zsadányi Edit. 2002. *A csend retorikája: kihagyásalakzatok vizsgálata huszadik századi regényekben*. Pozsony: Kalligram.